

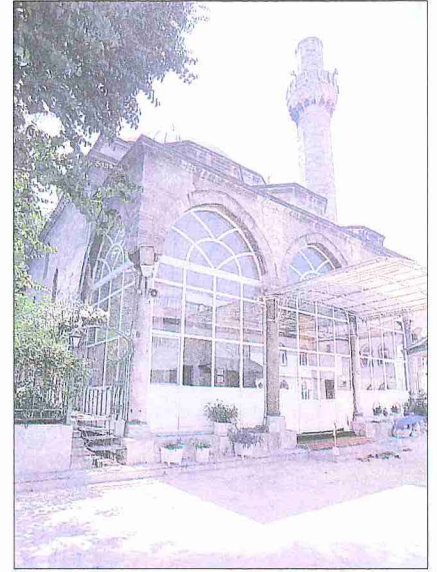
İSKENDER PAŞA CAMİİ

İstanbul Fatih'te
XV. yüzyıl sonu
veya XVI. yüzyıl başlarına
tarihlendirilen cami.

Fatih'te Sarıgül caddesinde yer alan yapının diğer bir adı Terkim Camii olup bânisi, Fâtih Sultan Mehmed devri ricâlin-den ve II. Bayezid'in vezirlerinden İskender Paşa'dır. Aynı yüzyıl içinde yaşamış, başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerde vakıfları bulunan diğer İskender paşalarla da sık sık karıştırılan bânisi Rume-li beylerbeyiliği, iki defa vezirlik, üç defa Bosna valiliği yapmış ve 912'de (1506-1507) vefat etmiştir. Caminin vakfiyesi 911 (1505-1506) tarihli olduğundan XV. yüzyıl sonu veya XVI. yüzyıl başlarında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. İskender Paşa cami için birçok tarla, bahçe, dükkân ve ev, bir kervansaray, Vize'de çiftlik ve birçok köy vakfetmiştir. Galata Mevlevîhânesi'ni yaptıran da bu İskender Paşa'dır. Mevlevîhâneye ait tescil edilmiş 897 (1492) tarihli vakfiyesinde, Saray'ın Karabürçek köyündeki tarlaların Galata Mevlevîhânesi için tahsis edildiği açıkça bildirilmektedir. Vakfiyede bâninin Vize'ye bağlı Çakallı köyünde bir mescidi daha olduğu kayıtlıdır. Fatih'te Bâli Paşa Camii kitâbesinde adı geçen İskender Paşa da aynı kişidir ve cami Bâli Paşa ile evli kızı Hümâ Hatun tarafından yaptırılmıştır. Hayrat sahiplerinin vakfettikleri eserleri, yaşadıkları yerin yakınında kurdurdukları düşünülecek olursa İskender Paşa ile damadı Bâli Paşa'nın konaklarının Fatih-Edirnekapı yolunun sol tarafında, Bayrampaşa deresine (günümüzde Vatan cadesi) inen yamaçta olduğuna ihtimal verilebilir. Oğlu Mustafa Bey'in vakfından

öğrenildiğine göre İskender Paşa, Çakallı köyündeki mescidinin yanına gömülmüştür (Gökbilgin, s. 432-433). Ayvansaray'ı ve İ. Hakkı Konyalı da İskender Paşa'nın mezarının Vize'ye bağlı Çakallı köyünde olduğunu yazmışsa da günümüzde bu mezar taşı kaybolmuştur.

İskender Paşa Camii, hafifçe meyilli arazi üzerinde küçük bir avlu içinde inşa edilmiştir. Avlunun doğu ve batı yönünde birer kapısı vardır. Tamamen kesme taştan yapılan caminin harimi kare olup 10,95 x 10,90 m. ölçülerindedir. Yapının üzeri, pandantiflerle geçişi sağlanan dıştan onikigen kasnaklı kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağının dört yönünde birer pencere bulunmaktadır. Sivri kemerli açıklıklara sahip son cemaat yeri üç bölümlüdür. Yalnızca ortadaki bölüm içten yıldız biçiminde bir tonozla sahip olup her üç bölüm de dıştan kubbe ile örtülmüştür. Kemerleri taşıyan dört sütun ve köşelerinde kabartma kuşla monogram bulunan başlıklar Bizans devrinden olup devşirmedir. Taraklanarak bozulan başlıklara dikkatli bakıldığında kuşların göğüsleri farkedilmektedir. Silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınan cümle kapısının üstü sarkıtlı mukarnaslarla süslenmiştir. Kapı kimeri ise geçmeli beyaz, siyah ve pembe mermerdendir. Kemerin hemen üstünde boya ile "ان الصلوة كانت" "ان الصلوة كانت موقوتا" (en-Nisâ 4/103) ve 1170 (1756-57) tarihi yazılıdır. Bundan başka kitâbesi yoktur. Son cemaat yerinin solunda yuvarlak nişli bir mihrap bulunmaktadır. Caminin duvarlarında alt katta dikdörtgen ikişer pencere, üstünde hafif sivri kemerli üçer pencere mevcuttur. Son cemaat yönünde üstte pencere yoktur. Ayrıca kasnakta da dört sivri kemerli pencere yer almaktadır. Pencerelerin hepsinin etrafı klasik tarzda,

İskender Paşa Camii - Fatih / İstanbul

mavi zemin üzerine beyaz rengin hâkim olduğu kalem işi süslemelerle bezenmiş olup son tamirlerde üst pencerelere renkli camlı alçı revzenler konmuştur. Kubbenin göbeğinde de yine aynı âyet yazılıdır ve etrafına yer yer kalem işi süslemeler yapılmıştır.

Mihrap küfeki taşından olup klasik tarzdadır. Köşelerinde kum saatli sütunçeler vardır. Yedi kenarlı mihrap nişi mukarnaslarla süslenmiş, üstü palmetlerle taçlandırılmıştır. Ahşap minber ise yenidir ve hiçbir mimari özelliği yoktur. Mahfile son cemaat yerinin sağ tarafına yapılan merdivenle çıkılmaktadır. 1756, 1887, 1945 ve 1956 yıllarında çeşitli tamirler geçiren cami, 1989'da sağ tarafına son cemaat yeriyle bağlantılı olarak yapılan iki katlı ilâve bir bölümle genişletilmiştir.

Yapının batı duvarına bitişik durumdaki minaresi kesme taştan olup kare planlı kürsüsü ve pabuç kısmı oldukça yüksektir. Çok kenarlı bir gövdeye sahip olan minarenin şerefesinde görülen mukarnaslar devrinin tipik örneklerindedir. Şerefenin hemen altında kırmızı taştan bir şerit dolanır. Boğumlu külâhla petek kısmı son devirde yenilenmiştir.

Kenarında ders ve kurs odaları mevcut olan avlunun ortasındaki şadırvan yeni olup sekiz sütunün desteklediği bir saçığa sahiptir. Caminin solundaki bahçede ufak bir hazîre ve uzun süre bu caminin

İskender
Paşa
Camii'nin
içinden
bir görünüşü

imamlığını yapan son dönem Nakşibendi şeyhlerinden Mehmet Zahit Kotku'nun (ö. 1980) adını taşıyan bir aşevi bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 222; *Ayvansarâyî, Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 69; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 106; *Sicill-i Osmânî*, I, 345; Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 47; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 50-51; Gök-bilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 432-433; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 80; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 43-44; a.mlf., "İstanbul'da Bali Paşa Camii ve Mimar Sinan", *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 507-522; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 218; Can Kerametli, *Galata Mevlevihanesi*, İstanbul 1977, s. 15-18; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 427, rs. 508-509; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 257-258; a.mlf., "İskender Paşa Camii", *DBİst.A*, IV, 206-207; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, I, 146; *Fâtih Camileri ve Diğer Tarihî Eserler* (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 135-136; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1994, s. 320; "İskender Paşa Mescidi", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, IV, 1957.

SEMA DOĞAN

İSKENDER PAŞA CAMİİ

Ahlat'ta
Osmanlı döneminde yapılmış
ilk cami.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferinden (955/1548) sonra bölge ile beraber Ahlat kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu sefer sırasında Van Kalesi'nin alınmasında büyük katkısı olan İskender Paşa da Van beylerbeyliğine getirilmiştir. İskender Paşa, Ahlat ve bölge-

nin imarında büyük rol oynamış, pek çok hayrat yaptırmıştır. Bu hayratından biri de Ahlat'taki İskender Paşa Camii ve Hamamı'ndan oluşan külliye'dir.

İskender Paşa Camii, Osmanlı döneminde yapılan Yenikale'nin iç kale bölümünde ve meyilli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Caminin güneydoğusundaki hamam yıkık durumdadır. Yapıda üç kitâbe mevcuttur. Bunlardan cümle kapısı üzerinde yer alan 972 (1564-65) tarihli kitâbe yapının inşa tarihini verir. Gövdesinde damla motifleri içinde yer alan iki kitâbeden biri 978 (1570) tarihli minarenin tarih, diğeri ise "Ahlatlı büyük başmimar" ibaresiyle usta kitâbesidir. Kitâbelerin üçü de Arapça ve Farsça olup celi sülüs hatla yazılmıştır. Ahlat, istilâlar ve tabii âfetler yüzünden pek çok defa yıkılıp yıkılmış, yapıların çoğu tahrip edilmiştir. Ayakta kalan eserler arasında yer alan cami XIX. yüzyılın sonuna kadar sağlam olarak gelmiştir. XX. yüzyılın başında bölgeyi gezen W. Bachmann'ın çektiği fotoğraflarda, son cemaat yerinin yıkıldığı ve kubbedeki kurşunların söküldüğü görülmektedir. I. Dünya Savaşı sırasında (1915) bölgeyi istilâ eden Ruslar tarafından yapı büyük bir tahribe uğramıştır. Minarenin şerefeden yukarısı yıkılmış ve taşınabilir bütün eşyaları götürülmüştür. Bu tarihten sonra cami tamamen metrûk hale gelmiş ve uzun süre kullanılmamış olup 1990-1995 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilerek yeniden ibadete açılmıştır.

Caminin beden duvarlarından daha yüksekte ele alınan son cemaat yeri üç bölümlüdür. İki yanı duvarla kapalı olan bu mekân, iki sütuna oturan üç sivri kemerle kuzeye açılmakta olup bölümlerinin üzerleri kubbe ile örtülüdür. Geçişleri pandantiflerle sağlanmış olan kubbeler

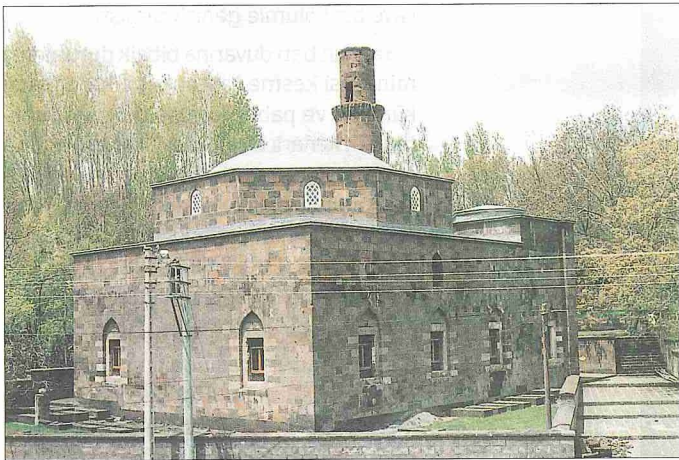
dıştan sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Harime girişi sağlayan kapı sivri kemer içine alınmıştır. Kapının iki yanında dikdörtgen çerçeve içine alınmış yuvarlak kemerli mihrap nişi vardır. Son cemaat yerinin duvarlarında on sıra beyaz, on bir sıra siyah andezit taşlarının nöbetleşe sıralanmasından oluşan renkli taş işçiliği görülmektedir.

Yapının dış cepeleri kahverengi andezit (Ahlat) taşından sade olarak yapılmıştır. Cepelerdeki pencereler sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Batı cephesinin minareye yakın kısmında yerden 1 m. yükseklikte mazgal biçiminde bir bölüm bulunmaktadır. Bu kısım ya güvercinlik ya da sonradan kapatılmış harime geçiş yeri olabilecek bir bölüm olmalıdır.

Caminin kuzeybatı köşesindeki minarede kare kaide üzerindeki onikigenlerle silindirik gövdeye geçilmektedir. Kaidenin kuzey yüzünde satrançlı küfî "Ali" yazısı bulunmaktadır. Silindirik gövdenin orta bölümüne yakın yerde beyaz andezit taşı ile vurgulanmış damla motifleri içinde inşa ve usta kitâbeleri yer almaktadır. Alem kısmı 1995 yılında yeniden yapılan minarede mukarnaslarla geçilen şerefeden korkulukları orijinalinde ahşap olup bunlar son tamirde metal olarak yenilenmiştir.

Harim 13 × 13 m. ölçüsünde kare bir plana sahiptir. İbadet mekânını köşelerden tromplarla geçilen 13 m. çapındaki tek kubbe örtmektedir. Kubbenin ağırlığı sekiz sivri kemerle beden duvarlarına aktarılmıştır. Kubbe dıştan sekizgen kasnak üzerine oturmuş olup basık kubbe şeklindedir. Sekizgen kasnağın her yüzünde harimi aydınlatan sivri kemerli pencereler vardır. Harimin beden duvarındaki pencereler sivri kemerli niş içinde ele alınmış olup dikdörtgen açıklıktadır.

Eksende yer alan mihrap Rus istilâsı sırasında harap olmuş, 1990-1995 tamirinde aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır. Duvar yüzeyinden öne çıkıntılı olarak ele alınan mihrap nişi yarım daire şeklinde düzenlenmiştir. İki yanda sütunçerle sınırlanmış olan niş, üstte üç dilimli kemer formunda bir kavсарayla örtülmüştür. Yapının minberi ve mahfili orijinal değildir. Eski mahfilden günümüze duvardaki giriş yerlerinin izleri kalmıştır. İskender Paşa Camii, bölgede yapılan Osmanlı camilerinin öncüsü ve klasik tek kubbeli plan şemasının taşradaki önemli bir uygulaması olması açısından dikkat çekicidir.

İskender
Paşa
Camii –
Ahlat /
Bitlis